

осмислення постійної, існуючої й цілісності світу, що здійснюється в кожну мить буття, як такого. Саме море – стихія споконвічна й вічна – здатна максимально активізувати й здійснити інтенції прапам'яті в душі людини.

Ключові слова: художній твір, пам'ять творчості, пам'ять культури, поетика, “комплекс” моря, перехідна свідомість, перехідна словесно-культурна епоха.

Summary

The dialogue between the soul and the sea in Bunin's universe is the dialogue between two elements equally sensitive to the mystery of genuineness. These elements are inseparably connected, in a subtle and consequently more meaningful way, not only to the memory of culture but also to the very existence in all its complexity. The sea of Bunin's universe manifests its true, eternal nature only in transitional and borderline situations, when it is also possible for the human being to experience the integrity non-predestination of *live life*. The dialogue between the soul and the sea in Bunin's universe is a tense meeting, recollection and a chance to feel and even to comprehend the integrity of existence of the world as such – the integrity which is constant and exists and manifests itself every moment of the world's existence. It is the sea, the eternal element, which can fully stimulate and realise the intensions of original memory in the soul of the human being.

Keywords: literary work, memory of creation, memory of culture, poetics, complex of the sea, transition state, transitional verbal-cultural epoch.

УДК 821.161.2 (092)

Шевель Н.О.,
старший викладач,
Національний медичний університет
імені О.О. Богомольця

МАРИНІСТИЧНІ МОТИВИ У ТВОРЧОСТІ Г. ЧУПРИНКИ

Українська поезія на межі XIX–XX століття з її увагою до внутрішнього світу людини, яка в модернізмі бачиться представником людства загалом, здатним відповідати за події космічного масштабу, активно послуговується символічним образом морської стихії. Творчість українського поета Грицька Чупринки теж позначена мариністичною образністю, яка заслуговує на окреме дослідження, хоча досі лише побіжно констатувалася під час аналізу пейзажних мотивів митця або ж загалом у контексті природних стихій.

Оскільки модерністи переходять від зовнішнього зв'язку природи з побутом та способом існування людини до зв'язку внутрішнього, духовного, то пейзажні мотиви та образи у Г. Чупринки, зокрема й мариністичні, набувають двоплановості, символічності. Життя людини є частиною природних процесів, тому подібне в усіх своїх виявах до життя природи. Тому символ пов'язує поняття зі сфер “природа–людина”, є шляхом утаємничення в першосутність. “Природа і Душа – ось два вічних джерела ліричної емоції”, – вважав символіст Жан Руайєр [8, 455].

Мариністична лірика Г. Чупринки, будучи сугестивною, спирається на асоціації і звернена до емоційної сфери читача, поєднуючи душу і природу. “Сугестія здатна на те, на що не здатна виражальність. Сугестія – це мова

відповідностей, спорідненості душі та природи. Вона не прагне передати образ предмета, вона проникає в середину його єства, стає його голосом” [8, 436]. Про сугестивність говорив і Ернест Рейно: “Відмовившись від задачі копіювання зовнішнього світу, поет творить естетичні форми шляхом виявлення суттєвого в тому матеріалі, яким постачає його природа” [8, 431].

Зародившись ще у фольклорі, пейзаж пройшов ряд модифікацій, пов'язаних із його призначенням, естетичною функцією фону, другоплановості, а в творчості модерністів природа оживає, стаючи своєрідним способом бачення світу. Модерністи від зовнішнього зв'язку природи з побутом і способом існування людини переходять до зв'язку внутрішнього, духовного, який виявляється набагато глибшим і змістовнішим.

Ще одна ознака природи – краса, до якої прагнули модерні митці. М. Сріблянський убачав у Г. Чупринки “грунтом усього життя стремлінь – бажання краси <...>” [7, 198]. Ця краса закорінена в природі, вона, як і природа, пов'язана з Богом і є вічною. Для Г. Чупринки краса криється у бурхливості природи, тому митець віддає перевагу пейзажам динамічним, а не статичним, а мінлива і непередбачувана стихія моря тут видається найбільш адекватною. Поезія митця сповнена мариністичної образності та асоціативно позв'язуваних із морем атрибутивних символів цього топосу: *буря, гроза, ураган, буруни, чайка*.

На думку С. Денисюка, “Світове життя у творах Грицька Чупринки виступає як стихійна, хаотична сила, що перебуває в постійній динаміці. Це сукупність суперечливих начал, яким не притаманна статика і вираженість. Поета захоплюють бурхливі прояви природного життя <...>, у яких він бачить вияв достеменної сутності буття” [4, 2]. Дослідник вважає, що ці процеси перетворення внутрішнього у зовнішнє є віддзеркаленням у образі стихій природи індивідуальних та суспільних настроїв і почуттів. У Г. Чупринки “кожен атом вкрай прибитого народу мусить бути рідним братом бурі, моря, небозводу” (“Чисті душі”) [9, 129]. У цьому перетворенні природи в життя для М. Сріблянського постає аристократизм Г. Чупринки: “І тут поезія Чупринки має дивну силу. Аристократизм – така основна прикмета усієї його поезії, але він виявляється особливо в процесі діалектичного перетворювання природи в життя. Природа мусить стати життям, а не декорацією його” [7, 198].

Хоча деяким критикам-сучасникам, зокрема, М. Євшану як авторові рецензії на збірку “Контрасти”, непереконливою видається пейзажна образність Г. Чупринки через індивідуалізм, сконцентрування своїх творчих сил лише на собі, що “робить поезію Чупринки майже прозаїчною” [5, 637]. Напевно, такі невігідним для нього було здійснене М. Євшаном порівняння з колегою-передсимволістом початку ХХ століття Олександром Олесем, адже той був просто неперевершеним майстром пейзажної лірики. До того ж трансформація пейзажних образів у кожного з них була детермінована власним світовідчуттям. Г. Чупринка, бурхливий і непередбачуваний і в той же час самозаглиблений, шукає відповідностей у морській стихії своїм настроям і знаходить їх. Не “він сам собі природа”, як помилково вважає М. Євшан, а природа, близька до його переживань, зливаючись, вони утворюють єдине ціле.

Проте компаративний підхід до аналізу мариністичної образності Г. Чупринки та його колег Олександра Олеся та М. Вороного застосовний щодо визначення специфіки втілення образу моря. У Миколи Вороного та Олександра Олеся констатуємо частіше мариністичні візії, генеровані враженнями від безпосереднього споглядання морської стихії. Так, М. Вороний значну частину мариністичних поезій написав під час перебування в Анапі (поезії “На березі моря” [9, 45], “Балада козацька” [9, 53]) та в Одесі (перші поезії циклу “За брамою раю” [9, 120–121]). У таких поезіях образність є не глибокосимволічною, а радше ближчою до традиційної пейзажності. У Г. Чупринки витoki мариністичної образності частіше сугестовані як відфольклорною, уснопоетичною традицією, так і підпорядковані позиції модернізму щодо глибинного символічного навантаження образу моря та відбивають специфіку світосприйняття поета, сягаючи глибинних онтологічних первнів. “Ставлення людини до природи – частковий аспект обраного нею способу буття у світі, який не може бути адекватно зрозумілим без осмислення базових структур її “я”. Людина не здатна довільно змінювати своє ставлення до природи, така зміна обов'язково зачіпає екзистенційне ядро особистості” [2, 45].

Слід зауважити, що для уродженця Київщини Г. Чупринки, як і для багатьох українських митців, біографія яких не пов'язана з приморською місцевістю, морська стихія належала до екзотичної джерельної бази символічної образності. Проте пейзажність Чупринки тяжіє до ойкуменічності, тому поет досить часто послуговується неорганічними для його внутрішнього світу, сприйнятими опосередковано мариністичними образами, які натомість дуже органічно інкорпуються до образно-символічного контексту його поезії.

Пейзажність поезії Г. Чупринки, як і О. Олеся, зростає на ґрунті національного топосу. У присвяті матері Олесь називає себе вихованцем степу: “Зробившись рідним братом вітру, простору і трав”, “він кидав нудну роботу і в зелений степ тікав” [3]. Г. Чупринка зростав серед мальовничої природи, до якої повертався для духовного очищення. П. Богацький у “Матеріалах до критичного видання творів Грицька Чупринки” пише про “надзвичайно чутливе і вражливе реагування поета на впливи села. Тільки поет побуде, хоч і короткий час, на селі, як його теми пахнуть селом, полем, народними впливами” [9, 463]. Дослідник М. Неврлий Чупринку навіть вважає “значно кращим “європеїзатором” і новатором у дореволюційній українській поезії” [6, 66] порівняно з О. Олесем та М. Вороним.

Найглибше закоріненою у свідомості автора джерельною базою мариністичної образності можемо вважати її міфопоетичну генезу. Г. Чупринка у поезії “Моїй матері”, по суті, декларує власну установку на продовження материнської пісні, тобто народнопісенної традиції, через актуалізацію пейзажної, і зокрема мариністичної, символіки:

*Стогоном чайки, плеском ручаю,
Хлипом німого нічного плачу,
Реготом бурі, сміхом одчаю
Я твої співи скінчу*

(“Моїй матері”) [9, 67].

Під впливом народних пісень та дум у дитячій уяві, напевно, не раз малювалися картини далекого моря, по якому плавають хоробрі козаки. “Чорноморська балада” – це поезія, створена в межах історичної тематики, але подія вигадана і не конкретизована. В оцінці М. Вороного – це “ординарна річ, що стоїть нижче Чупринки <...>, бо це зрештою і не балада, та й написана вона так, як може написати кожний” [1, 477]. Справді, особливої оригінальності твору не знаходимо, однак цікава поезія у плані переосмислення історичних сюжетів і мотивів, бо на тлі моря зримо проглядається картина бурі та боротьби напівреальних “скутих лицарів” і легендарних запорізьких байдаків, які линуць на допомогу. Подибуємо також розкішні зримі атрибутивні образи “шумливого прибою”, “гострих чорних скель”, “німих морських осель”. Такий моторошний і водночас урочисто-містичний антураж увиразнює образ привида-корабля:

*А далеко, непомітно
Утікаючи од скель,
Полохливо і самотно,
Чорним привидом безслідно
Вдалеч лине **корабель***

(“Чорноморська балада”) [9, 136].

Поезія більше відтворює настроїв, аніж малює самі події. Створення відповідного настрою уможлиблює опис збуреної морської стихії засобом нагромадження однорідних епітетів з емоційно-експресивною конотацією, за допомогою тавтології, риторичних запитань:

*Де ви, де ви, легкокрилі,
Непобідні в буйній силі,
Запорозькі байдаки?*

Створенню загального враження від картини бурі-бою як надзвичайно напруженої та динамічної сприяє нагромадження дієслів:

*Трупи **просять оборони,**
Скаженіють і ревуть,
Шлють за хвилями **прокльони**
І зливають з ними дзвони
Од своїх залізних пут.*

Народним ліро-епосом про турецько-татарську неволю натхненні також історична поема “Байда” та “Султанша”, що має під назву “З української старовини”. Для обох творів характерне спорадичне використання морської образності як означника хронотопу, своєрідного маркування історичної доби. В обох творах цей образ зринає саме на початку у вигляді гідроніма: поему “Байда” відкриває гідронім Золотий Галатський Ріг (так називається затока у протоці Босфор), а “Султанша” розпочинається спокійним екзотичним пейзажем:

*Ясним зором над Босфором
Сяє місяць золотий;
Димно-млистим літнім фльором
Огорнулися сади (“Султанша”) [9, 213].*

Цей ілюзорний спокій, навіяний гармонією та красою природи, порушує пісня, яка збурює у душі султанші-полонянки на чужині болючу ностальгічну тугу за рідним краєм, подібно до легендарного євшан-зілля у поетичній інтерпретації Миколи Вороного. Якщо образ Босфору асоціюється з чужиною і його вода постає ворожою і байдужою до героїні, то рідна водна стихія втілюється в образі Бугу, а крізь звуки лютні чується *“Плескіт річеньки своєї”* [9, 215].

Використання народнопоетичної традиції при зображенні водної, морської стихії відчутне також у поезії *“Гей на весла!”*. Експресія заголовка задає відповідний тон усьому твору, відчутна також глибинна міфологічна, навіть архетипна семантика образу моря, яка актуалізує космогонічні уявлення про море як про могутню стихію, символічно віднесена частково до некерованого хаосу (пригадаймо тут уявлення стародавніх єгиптян про первинний водний хаос, із якого виникає Світ), а частково до фатумності існування людини (беручи початок у старогрецькій міфології, актуалізується в бароковій культурі, згодом виринає у романтиків). Образ човна у відкритому морі відзначають у Г. Сковороди та І. Франка, наголошуючи при цьому на існуванні двох відмінних версій цього топосу: сковородинівської та франківської. В аналізованій поезії Г. Чупринки буря на морі виступає конструктивною, а не деструктивною силою, яка має розігнати *“млявий сон”*, а берег символізує бездіяльність, апатію, застій. Морські глибини мають поглинути не людину, а її негативні якості: *“Виллєм в море наше горе, / Нашу млявість, нашу лінь”* [9, 50]. Подібне звучання має також поезія *“Море”* [9, 71]: де *“бурхливі хвилі в піні білій”* говорять *“про вічний рух свого життя”* та *“Немов земную нерухомість / Вони бажають зворушити”* [9, 72]. Натомість поезія *“Летючі зорі”* [9, 95–96] через порівняння з морем життєвих *“туманів та оман”* актуалізує саме деструктивне семантичне поле образу моря – як невідомої, некерованої сили.

Архетипне звучання має також бінарна опозиція *“верх–низ”* реалізована замість традиційного протиставлення *“небо–земля”* через дещо трансформоване *“небо–вода”*. Такі опозиційні пари вибудовує міфопоетична свідомість на основі бінарних диференційних ознак, які стають універсальним засобом опису буття. Через цю опозицію поступово із *“вмонтуванням”* у цю модель проміжної ланки – *“середини”* – людина здійснює процес самоусвідомлення, який, очевидно, і приваблював модерніста Г. Чупринку, який пропонує своєрідну дифузю цих антиномічних сфер:

*Чорний степ на виднокрузі,
Густо стелеться туман,
Ніби злився в чорній тузі
З сірим небом океан (“Осінь”) [9, 50].*

По-перше, зауважимо, що робить це поет задля нюансування, виразнення почуттів і переживань осіннього спліну. По-друге, досить майстерно тут поєднано національну образність (степ у тумані) з образністю екзотичною (небо та океан) засобом оригінальної оптичної візії. Така собі фата моргана – морський міраж. Загалом для Г. Чупринки характерною є антитетичність, яка відображається навіть у назві його збірки – *“Контрасти”*. Ще тісніше асоціативна взаємоеманация рідного та

екзотичного проявляється у синтезованому образі “*степу-моря*” (вірш “Відун” [9, 122]), створеному, очевидно на ґрунті асоціативного порівняння хвилювання степу від вітру та морських хвиль.

Химерність щодо поєднання небесного та морського, а точніше сягання водної стихії до небесних висот, проявляється у поезії з відповідною назвою “Казка”, яка ще й має підзаголовок “*Quasi una fantasia*”, себто “На зразок фантазії”:

*Як доносить буря бризки
До верховин гострих скель,
Як горять огнисті блиски
В царстві зоряних пустель ... (“Казка”) [9, 117].*

Багатою тут є також мариністична образність: “*русалки кучеряві / Будять води чарівні*”, “*урагани, / Буйні вихори прудкі*”. Під машкарою казкової феєрії усе виявляється під силу митцю, який у захопленні від усвідомлення власних необмежених можливостей вигукує: “*І огнем свого страждання / Зло в добро перетворюю*”, декларуючи таким чином руйнування опозиції через можливість взаємоперетворення. Нагадаємо, що ідеал страждання належить до ключових у естетиці модернізму. Так, зустрічаємо у Г. Чупринки також образ “*море муки і страждання*” (“Гордість співця” [9, 130]). У поезії “Осінь” образ моря ужито також у складі гіперболічної метафори “*море випланих сліз*”, яка є, по суті, похідною від фразеологізму “море сліз”, а той, у свою чергу, пов’язаний із традицією використання слова “море” на позначення необмеженої кількості як синонім до “тьма”.

Уже згадувалося про органічність для Чупринчиної поетики водної стихії, представленій національною образністю, особливо якщо автор має на меті передати національний колорит чи зробити патріотичний акцент. Так, до прикладу, показовим може бути Чупринчин “Льодолом” – дужий “*Дніпр старий*” виривається з-під гніту криги, руйнуючи “*царство сонне*”. Дидактично-настановчим прикінцевим акордом є риторичне запитання: “*Хто ж могутній забороне / Встати й нам од сна?*” [9, 73]. “Льодолом” (а також поезію “Літні тони”) поклав на музику у вигляді хорів видатний сучасник Г. Чупринки, український композитор Микола Дмитрович Леонтович. Натомість “Ноктюрн” пропонує заспокоючий плюскіт річки як психологічний паралелізм до почуттів і переживань закоханого, який виразняється звукописною тавтологією: “*тихо, тихо плеще річка*” [9, 156].

Онтологічні, смисложиттєві ідеї прочитуються у вірші “Лета” через похмурий і невідворотній ванітативний образ:

*Переливними струмками
В вічне море забуття
Разом з ясними думками
Тихо котиться життя (“Лета”) [9, 73].*

Серед морських атрибутивних образів особливо популярним у Г. Чупринки виявляється образ бурі, що символізує динаміку, зміни, активність і, перебуваючи цілком у межах модерністської стилістики, усе ж таки відзначається національно-патріотичною символічною складовою – проведення ідеалу борця-бунтаря, що

зумовлено також суб'єктивним фактором – бунтарською, неспокійною вдачею самого Г. Чупринки. Це і *“зрізна буряна ніч”* у вірші “Батькові” [9, 35], і буря-мати, а степ-батько в поезії-самоозначенні “Поет” [9, 43], і однойменна поезія “Буря” [9, 142], – це далеко не увесь перелік такої “буремної” образності буремного поета Чупринки.

До улюблених у митця належить також образ чайки, специфічно опрацьований у поезії “Чайка”. Це ніби образ *“чаєчки-небоги”* з народної пісні, яка мала нібито легендарним засновником гетьмана І. Мазепу. З минулим поєднує сучасність порівняння чайного крику з плачем рабині на чужині. *“Стогін чайки”* виринає у згадуваній поезії “Моїй матері” на означення продовження традиції та близькості до природи.

Значна роль мариністичної образності проявляється у Г. Чупринки навіть через поетику заголовків, тобто у номінуванні творів, які часто є просторовими назвами з прямою вказівкою на мариністичну образність. Так, знаходимо поета вірші “Гей на весла!”, “Чайка”, “Море”, “Чорноморська балада”, “Буря”, “Весла”.

Розгляд творчого доробку українського поета Грицька Чупринки щодо використання морської образності та репрезентування мариністичних мотивів дає підстави стверджувати, що, як європеїзатор українського мистецтва, митець активно послуговується популярною на той час поетикою морської стихії, проте адаптуючи її до реалій української дійсності та підпорядковуючи патріотичним почуванням. На специфіці рецепції митцем мариністичної образності позначилися також його естетичні уподобання та темперамент, зробивши мариністику Г. Чупринки оригінальною та самобутньою.

Література

1. Вороний М. К. Поезії, переклади, критика, публіцистика / М. К. Вороний. – К., 1996. – 704 с.
2. Гайденко В. П. Природа в релігійно-мировосприятті / В. П. Гайденко // Вопросы философии. – 1995. – № 3. – С. 43–52.
3. Грушевський М. Поезія Олеся / М. Грушевський // Українське слово : хрестоматія укр. літ. критики ХХ ст. : у 4 т. – К., 1994. – Т. 1. – С. 257–265.
4. Денисюк С. Провісник національного воскресіння : (до 120-ліття від дня народження Чупринки) / С. Денисюк // Українська мова та література. – 1999. – № 42. – С. 1–2.
5. Євшан М. Поезія Грицька Чупринки (Грицько Чупринка : контрасти, лірика) / М. Євшан // Українська хата. – 1912. – № 11–12. – С. 236–239.
6. Неврлий М. Символізм і експресіонізм / М. Неврлий // Неврлий М. Українська радянська поезія 20-х рр. : мікропортрети в художніх стилях і напрямках. – К., 1991. – 271 с.
7. Сріблянський М. Поет і юрба (до характеристики “культу” Шевченка) / М. Сріблянський // Українська хата. – 1910. – № 3. – С. 201.
8. Символісти о символізмі // Поезія французького символізму. – М., 1993. – С. 423–456.
9. Чупринка Г. О. Поезії / Г. О. Чупринка. – К. : Рад. письм., 1991. – 495 с.

Анотація

Статтю присвячено розгляду творчого доробку українського поета Г. Чупринки у плані використання ним морської образності та репрезентування мариністичних мотивів. Зроблено висновки щодо європеїзації поетом української поезії, зокрема через звернення до популярної на той час поетики морської стихії, проте з адаптацією до реалій української дійсності та з підпорядкуванням патріотичним настроям.

Ключові слова: образ моря, хвиль, вітру, гір, архетип, пейзаж, мариністика.

Анотація

Статья посвящена рассмотрению творческого наследия украинского поэта Г. Чупринки в плане использования им морской образности и репрезентации маринистических мотивов. Сделано выводы относительно европеизации украинской поэзии, в частности путём обращения к популярной в то время поэтике морской стихии, но с адаптацией к реалиям украинской действительности и подчинением патриотическому духу.

Ключевые слова: образ моря, волн, ветра, гор, архетип, пейзаж, маринистика.

Summary

Article is devoted to consideration of a creative heritage of the Ukrainian poet G. Chuprynka's by way of use of sea figurativeness by it and representation sea-piece motives. It is drawn conclusions concerning europeanization of the Ukrainian poetry, in particular by the reference to poetics of sea elements popular at that time, but with adaptation to realities Ukrainian present time and submission to patriotic spirit.

Keywords: image of the sea, waves, wind, mountains, archetype, landscape, sea, maritime.

РОМАНТИКА МОРСЬКИХ ПРИГОД І ПОДОРОЖЕЙ

УДК 82.0

Плетньова О.Ю.,
аспірантка,
Горлівський державний
педагогічний інститут іноземних мов

ІДЕЙНО-ХУДОЖНЄ БАГАТСТВО МАРИНІСТИЧНИХ МОТИВІВ У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ТРУБЛАЇНІ

Серед митців української літератури 30-х рр. ХХ ст. Микола Петрович Трублаїні займає чільне місце перш за все як зачинатель української мариністичної прози, а також як автор казок для дітей “Мандри Закомарика” (1940) та “Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку” (1940).

Творчість Миколи Трублаїні вивчали М. Сиротюк, А. Подолинний, А. Денисенко, М. Пархоменко, М. Сингаївський тощо. Вони досліджували різні аспекти його творчості, приділяли значну увагу тематиці, проблематиці, системі образів у творах письменника. Так, М. Сиротюк, А. Подолинний виділяли автобіографічні риси у творчому доробку письменника, розкривали ідейно-художнє багатство мариністичних мотивів у пригодницьких творах письменника.

Слід зауважити, що морські мандри захоплювали Миколу Трублаїні, а освоєння Півночі стало для письменника своєрідним шансом “знайти себе” і свого нового героя – романтичного, здатного на неординарні вчинки, спроможного пройти через низку випробувань. Отже, Північ виявилась найсудовішим випробуванням моральних якостей, закладених у людині, не тільки для персонажів оповідань, а й для самого автора.